

استان چهارمحال و بختیاری در اطلس زبان‌های ایران: روش‌شناسی پژوهش و پراکندگی زبانی

مرتضی طاهری اردلی^۱

چکیده

استان چهارمحال و بختیاری با یک درصد از وسعت و همچنین حدود یک درصد از جمعیت کشور در رشته‌کوه‌های زاگرس در جنوب غربی کشور واقع شده است. علی‌رغم تنوع زبانی در این استان، وضعیت پراکندگی زبانی آن هنوز از دیدگاهی علمی مورد مطالعه قرار نگرفته است. در این مقاله درصدد هستیم تا در قالب یک مطالعه میدانی جامع به این مهم پاسخ دهیم. این مقاله در چارچوب برنامه تحقیقاتی برخط *اطلس زبان‌های ایران* (آزیران) انجام گرفته است. بعد از مروری بر پیشینه مطالعاتی در این حوزه، پروژه آزیران و روش‌شناسی پژوهش، به یافته‌های تحقیق اشاره شده است. یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که بختیاری، ترکی، چهارمحالی شهری، فارسی و چهارمحالی روستایی عمده‌ترین زبان‌های مادری مورد استفاده در استان محسوب می‌شوند. همچنین، ارمنی از دیگر زبان‌هایی بود که در استان زبانورانی داشت که در حال حاضر به استان‌های دیگر از جمله اصفهان مهاجرت کرده‌اند. در پایان، پراکندگی زبان‌های زنده در سطح استان در قالب نقشه‌های چندضلعی ایستا به نمایش گذاشته شده است.

کلیدواژه‌ها: پراکندگی زبانی، بختیاری، ترکی، چهارمحالی، نقشه زبانی

۱- مقدمه

به عقیده بسیاری از محققان عرصه زبان‌شناسی، زبان‌های ایران گنجینه بسیار غنی‌ای جهت مطالعه و کاوش‌های زبان‌شناختی فراهم آورده است. از این رو، زبان‌های استان‌های سی‌ویک گانه کشور شایسته توجه ویژه‌ای هستند. از این حیث، استان چهارمحال و بختیاری یکی از استان‌هایی است که در مقایسه با دیگر استان‌ها، زبان‌ها و زیرگونه‌های^۱ آن کمتر مورد مطالعه و توجه قرار گرفته است. دو دلیل می‌توان برای چنین نگرشی به زبان‌های استان متصور شد: نخست، از آن جهت که گاه این استان را تنها شامل زبان فارسی و (لری) بختیاری در نظر گرفته‌اند (ساسان‌پور، ۱۳۹۳) و از طرفی، در برخی منابع، بختیاری را به لحاظ زبانی مشابه زبان فارسی و زیرگونه‌ای از آن لحاظ می‌کنند (مک‌کینان^۲، ۲۰۱۱؛ ایزدی، ۲۰۱۳). در نتیجه، این گونه پنداشته می‌شد که مطالعه و بررسی آنها از اهمیت کمتری برخوردار است.

دوم، بدلیل آنکه در تقسیمات کشوری، استان چهارمحال و بختیاری تا سال ۱۳۵۲ شمسی بخشی از استان اصفهان به‌شمار می‌رفت، کنکاش پیرامون وضعیت دقیق زبانی آن در بسیاری از آثار گذشته مغفول مانده است (برای مثال در آثار ژکوفسکی^۳، ۱۸۸۸، ۱۹۲۳؛ مان^۴، ۱۹۱۰؛ کریستین‌سن^۵، ۱۹۳۵/۱۹۳۰). اما در این بین، علی‌رغم تحقیقات زبان‌شناختی پراکنده در سال‌های اخیر پیرامون برخی گونه‌های زبانی در استان در قالب مقاله، پایان‌نامه، کتاب و غیره (برای مثال: علیزاده گل‌سفیدی، ۱۳۷۱؛ عیدی، ۱۳۷۵؛ هاشمی پنی، ۱۳۷۹؛ طاهری، ۱۳۸۹؛ امانی بابادی، ۱۳۹۲؛ طاهری اردلی، ۱۳۹۴؛ طاهری اردلی و آنونبی^۶، ۲۰۱۷ و ۱۳۹۷؛ شرایبر^۷ و همکاران، ۲۰۱۷ الف، ۲۰۱۷ ب؛ آتش‌آب‌پرور، ۱۳۹۸؛ آنونبی و همکاران، ۲۰۲۰)، تاکنون هیچ اثری به‌طور جامع^۸ و روشمند به وضعیت پراکندگی زبانی^۹ در استان نپرداخته است. به زعم نویسنده این سطور، از میان منابع منتشر شده در گذشته، جامع‌ترین منبع در این زمینه مدخل «استان چهارمحال و بختیاری» در دانشنامه ویکی‌پدیاست. این منبع، پراکندگی زبانی در استان را این گونه ترسیم می‌کند که مردم استان چهارمحال و بختیاری به دو قسمت چهارمحالی‌ها و بختیاری‌ها تقسیم می‌شوند. این منبع اشاره می‌کند که چهارمحالی‌ها به‌طور عموم به زبان فارسی و ترکی و با لهجه خاص خودشان صحبت می‌کنند و بختیاری‌ها هم به گویش بختیاری صحبت می‌کنند. در ۵ شهرستان آردل، کوه‌رنگ، فارسان، لردگان و کیار، گویش بختیاری رایج است. در شهرستان‌های شهرکرد و بروجن به‌گونه‌های محلی فارسی و در سامان و بن به ترکی صحبت می‌شود. این

1. sub-variety
2. Mackinnon
3. Zhukovskij
4. Mann
5. Christensen
6. Anonby
7. Schreiber

۸. منظور از «جامع» این است که هیچ‌گونه پژوهشی در استان برای مشخص کردن پراکندگی زبانی در سطح آبادی انجام نگرفته است و پیش از این تنها یک برآورد کلی از زبان‌های استان شده بود.

9. language distribution

منبع در مورد ترکی قشقایی برآوردی بیش از ۱۲ درصد از جمعیت ساکنین استان را در نظر گرفته است. اما، از دیگر پژوهش‌ها در این زمینه، مجموعه نقشه‌هایی است که پیرامون پراکندگی زبانی زبان‌های ایران پیش از این وجود داشت و در دسترس عموم قرار گرفته بود. از این نقشه‌ها می‌توان به مجموعه نقشه‌های تاوو^۱، ۱۹۸۸؛ ایرانکارتو^۲، ۲۰۰۹ و ایزدی، ۲۰۱۳ اشاره کرد که جلوه‌ ناقصی از زبان‌های استان چهارمحال و بختیاری را به تصویر کشیده‌اند.

از این رو، در این مقاله در جستجوی پاسخ به این سؤال هستیم که وضعیت پراکندگی زبانی در استان چهارمحال و بختیاری چگونه است. به‌طور مشخص، به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر هستیم: چه زبان‌ها و یا زیرگونه‌هایی از آنها به‌عنوان زبان مادری در هر آبادی^۳ در استان چهارمحال و بختیاری صحبت می‌شود؟ در صورتی که بیش از یک گونه زبانی در آبادی صحبت می‌شود، این گونه‌ها چند درصد از جامعه زبانی را تشکیل می‌دهند؟

در ادامه، این پرسش نیز دنبال می‌شود که تلفظ(های) محلی نام هر یک از آبادی‌های استان چگونه است؟ از جمله اهدافی که با دستیابی به تلفظ محلی نام آبادی به دنبال آن هستیم از این قرار است (آنونبی و همکاران، ۲۰۱۹): این مرحله از کار یعنی تلفظ محلی آبادی‌ها می‌تواند پژوهشگر و یا حتی فردی که به پژوهشگر کمک می‌کند را با تنوع زبانی و کثرت زبان‌های یک منطقه آشنا سازد و این مسأله، از تعمیم کلی وضعیت پراکندگی زبانی یک منطقه بدون در نظر گرفتن تک‌تک آبادی‌ها، جلوگیری می‌کند. دوم، از آنجایی که تلفظ محلی آبادی‌ها به‌عنوان یک مولفه زبانی و فرهنگی است، به رسمیت شناختن آن در انظار عموم جامعه، باعث ایجاد یک رابطه عمیق‌تری بین کاربر و اطلس (توضیحات بیشتر در ادامه مقاله) می‌شود. سوم، قابلیت تولید نقشه‌هایی با اسامی محلی آبادی‌ها (که پیش از این تنها با تلفظ فارسی در نقشه‌های منطقه‌ای دیده شده است) باعث ایجاد نوعی برجسته‌کردن اسامی محلی آبادی‌هاست که به‌طور کلی، حتی بسامد رخداد بیشتری را در مقابل تلفظ فارسی در بین زبانوران خود دارد. چهارم اینکه این تلفظ‌ها که دارای تنوع بسیار زیادی است نوعی آشنایی با تنوع ساختار زبانی (هرچند ناچیز و مختصر) زبان‌های منطقه مورد مطالعه در یک استان است.

این پژوهش میدانی، فاز نخست پروژه *اطلس زبان‌های ایران*^۴ (آزیران) (آنونبی و همکاران، ۲۰۱۵-۲۰۲۰) در استان چهارمحال و بختیاری است (طاهری اردلی و همکاران، ۲۰۱۶)، که شرایط را برای گردآوری داده‌های زبانی و مطالعه زبان‌شناختی عمیق‌تر در سطح استان فراهم کرده است.

در ادامه، در زیربخش‌های ۲، ۳ و ۴ به ترتیب برنامه تحقیقاتی آذربان، استان چهارمحال و بختیاری و تاریخچه مختصری از آن و روش‌شناسی پژوهش در استان مذکور به بحث گذاشته می‌شود. در ادامه، در

1. TAVO (Tübinger Atlas des Vorderen Orients)

2. Irancarto

۳. در اینجا «آبادی» به مکانی اطلاق می‌شود که به‌عنوان یک سکونت‌گاه مجزا در آمارگیری اداره آمار ایران در نظر گرفته شده است و شامل شهر، روستا، مراکز قطب صنعتی و غیره می‌شود.

4. www.iranatlas.net

زیربخش ۵ به ترانویسی^۱ اسامی آبادی‌ها، در زیربخش ۶ به بارگذاری اطلاعات پراکندگی زبانی در وبگاه آذربان، در زیربخش ۷ به زبانی‌های استان و در نهایت در زیربخش ۸ به پراکندگی زبانی و نقشه‌های چندضلعی ایستا^۲ اشاره می‌شود. زیربخش پایانی بحث و نتیجه‌گیری است.

۲- برنامه تحقیقاتی آذربان

اطلس برخط زبان‌های ایران که از آن به اختصار *آذربان* یاد می‌شود توسط مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری^۳ دانشگاه کارلتون^۴ در کانادا در سال ۲۰۰۹ آغاز و پس از به پایان رساندن مطالعات اولیه آن، رسماً در سال ۲۰۱۴ و با راه‌اندازی وبگاه آن به نشانی www.iranatlas.net شروع به فعالیت کرد (طاهری اردلی و همکاران، زیر چاپ). هدف اصلی آذربان ثبت و ضبط زبان‌های موجود در مرز جغرافیای کشور است. برای رسیدن به این هدف، هم‌اکنون نهادهای همکار مختلفی از جمله دانشگاه کارلتون، دانشگاه شهرکرد، دانشگاه خلیج فارس بوشهر، دانشگاه لیدن^۵ در کشور هلند و دانشگاه بامبرگ^۶ در کشور آلمان با پروژه همکاری دارند. در این پروژه پژوهشگران مختلفی (نزدیک به ۹۰ نفر و در قالب تیم‌های استانی^۷) در نقش مشاور و همکار تحقیقاتی به صورت داوطلبانه به پیشبرد اطلس کمک می‌کنند. آذربان با بکارگیری بستر رایگان نونالییت^۸ در حال ساخت و تکمیل است (هیز^۹ و همکاران، ۲۰۱۴). از نخستین دستاوردهای آذربان ارائه یک دسته‌بندی از زبان‌های ایران است که از طریق وبگاه اطلس در اختیار کاربران قرار گرفته است^{۱۰} (آنونبی، ۲۰۱۷). اما یکی از اهداف اصلی هر اطلسی مشخص کردن پراکندگی زبانی است (آنونبی و همکاران، ۲۰۱۹). بی‌شک در این پروژه نیز یکی از اهداف مهم، دستیابی به پراکندگی زبانی برای هر استان به صورت مجزا و در نهایت در مقیاس کل کشور است. استان چهارمحال و بختیاری دومین استان (بعد از هرمزگان) در این برنامه تحقیقاتی است که به پراکندگی زبانی آن پرداخته شده است. علاوه بر هرمزگان و چهارمحال و بختیاری، تاکنون این بخش از اطلس برای زبان‌های استان‌های کردستان، ایلام، بوشهر و (غرب) کرمانشاه نیز انجام گرفته است. در مرحله دوم، یعنی بعد از مشخص شدن وضعیت پراکندگی زبانی هر استان، در راستای مطالعه و بررسی عمیق زبان‌ها و زیرگونه‌های آن، به گردآوری داده‌های زبانی با استفاده از پرسشنامه طراحی شده از ایران همت گماشته

1. transcription
2. static polygon
3. Geomatics and Cartographic Research Centre
4. Carleton University
5. Leiden
6. Bamberg

۷. فهرست کامل اعضای تیم آذربان در وبگاه اطلس موجود و از لینک زیر در دسترس است:

<http://iranatlas.net/module/atlasteam>

8. Nunaliit

9. Hayes

10. <http://www.iranatlas.net/module/classification>

می‌شود.^۱ از آنجایی که گردآوری این حجم از داده از کلیه آبادی‌های استان زمان‌بر و شاید در عمل غیرممکن باشد، تمرکز اصلی تنها برای گردآوری داده‌های زبانی بر روی آبادی‌های مشخص و برپایه معیارهای خاصی قرار داده شده که مهم‌ترین آن پوشش بیشترین تنوع زبانی در سطح استان است.^۲ لازم به ذکر است که پرسشنامه در بخش‌های مجزایی (اطلاعات کلی، رضایت‌نامه و جزئیات پیرامون زبانوران، بافت زبانی - اجتماعی، واژگان، ساختار و نحو و همچنین نظام اعداد) طراحی شده است.^۳ علاوه بر پرسشنامه، اطلاعات خام به مانند متون ضبط شده در سبک‌های مختلف از جمله داستان، شعر، روایت و غیره از گونه‌های زبانی منتخب ضبط و در نهایت در وبگاه اطلس بارگذاری می‌شود. از دیگر بخش‌های آزمون، کتابنامه است که به جمع‌آوری مجموعه آثار گویشی پیرامون زبان‌های هر یک از استان‌ها به صورت جداگانه می‌پردازد. این آثار با ذکر اطلاعات جزئی از هر یک از آثار در وبگاه اطلس بارگذاری می‌شود. روش‌شناسی مورد اتخاذ در آزمون در همه استان‌ها مشابه یکدیگر بوده اما با پیشرفت کار در هر استان، تجربیات جدیدی حاصل می‌شود که این تجربیات به هر چه بهتر شدن روش‌شناسی پژوهش در استان‌های بعدی کمک می‌کند. در مقاله حاضر به روش‌شناسی اتخاذ شده و همچنین پراکندگی زبانی در استان چهارمحال و بختیاری پرداخته می‌شود.

۳- استان چهارمحال و بختیاری و تاریخچه مختصر آن

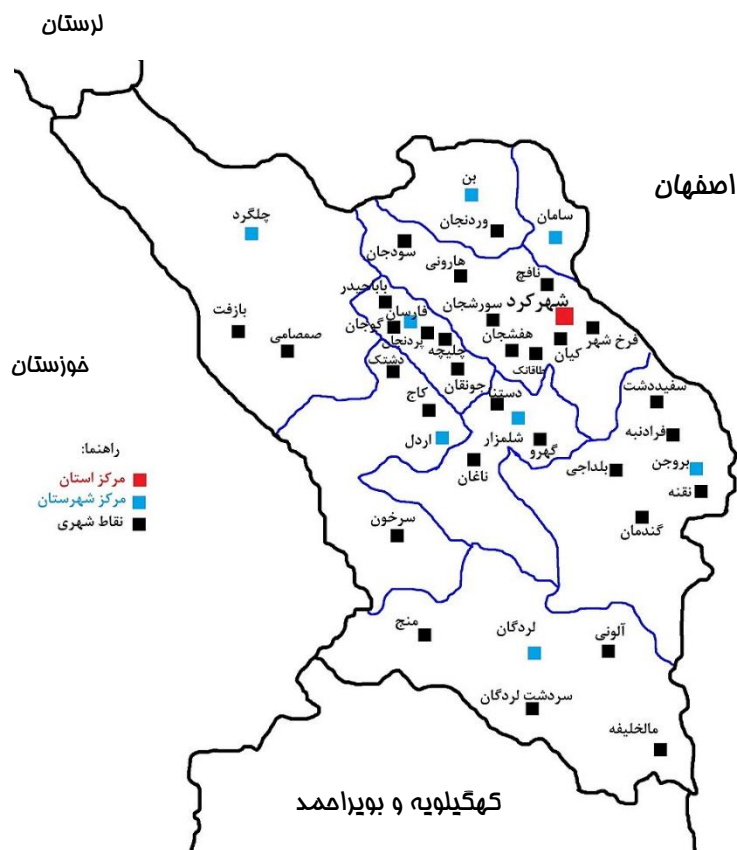
استان چهارمحال و بختیاری به مرکزیت شهرکرد در جنوب غربی کشور در جوار استان‌های خوزستان، اصفهان، لرستان و کهگیلویه و بویراحمد قرار دارد و جمعیتی بالغ بر ۹۴۷۰۰۰ نفر را در خود جای داده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). نکته بسیار مهم و حائز اهمیت، مرزهای کنونی استان است که گاه اتکالی به آنها برای تحلیل‌های زبان‌شناختی گمراه‌کننده است. در این بین، تاریخچه مختصری از استان به تحلیل ما از زبان‌های آن کمک می‌کند. سنت بر این است که این استان را متشکل از چهار منطقه یا «محال» به نام‌های لار (شامل شهرستان‌های شهرکرد، سامان و بن)، کیار (شهرستان کیار)، گندمان (شهرستان بروجن) و میزدج (شهرستان فارسان) به همراه منطقه بختیاری (شهرستان‌های لردگان، فارسان، اردل و کوه‌رنگ) می‌دانند. در دانشنامه جهان اسلام زیر مدخل «چهارمحال و بختیاری» (ساسان‌پور، ۱۳۹۳) آمده است که در تقسیمات کشوری ۱۳۱۶ شمسی، چهارمحال به همراه بخش‌های بختیاری و بیلاق به مرکزیت شهرکرد در شهرستان اصفهان در استان «شمال» قرار داشت. در سال ۱۳۲۳ شهرستان چهارمحال به مرکزیت شهرکرد به‌عنوان یکی از شهرستان‌های استان دهم یعنی اصفهان با پانزده دهستان ثبت شد. در تقسیمات کشوری سال ۱۳۴۰ چهارمحال و بختیاری به‌عنوان فرمانداری کل «بختیاری و چهارمحال» با سه فرمانداری و یازده بخشداری به مرکزیت شهرکرد تشکیل شد. در نهایت، در مصوبه سال ۱۳۵۲ هیئت وزیران، فرمانداری کل به استانداری چهارمحال و بختیاری

۱. چگونگی توسعه و تکامل پرسشنامه از بران در مقاله مجزایی با عنوان «طراحی و توسعه پرسشنامه زبان‌شناختی اطلس زبان‌های ایران (آزیران)» در آینده مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

۲. جهت کسب اطلاع بیشتر در این زمینه به آنوبی و همکاران (۲۰۱۹) مراجعه شود.

۳. مجموعه پرسشنامه‌های طراحی‌شده در اطلس از لینک زیر در دسترس است: <https://carleton.ca/iran/questionnaires>

ارتقاء یافت. پیش از این، بخش بختیاری‌نشین استان، بختیاری‌های عشایر بودند که بین استان خوزستان (قشلاق) و استان چهارمحال و بختیاری و اصفهان (بیلاق) کنونی در رفت و آمد بودند. بیلاق این ایل، به‌طور عمده ارتفاعات شهرستان کوه‌رنگ و اردل از استان چهارمحال و بختیاری و فریدن استان اصفهان بوده و قشلاق آنها در شهرستان‌های آندیکا، لالی، مسجدسلیمان، گُتوند، هفتکل، شوشتر و دزفول استان خوزستان بوده است. این ایل به مرور زمان و در سده‌های گذشته به یکجانشینی روی آوردند و در دهه ۷۰ قرن گذشته میلادی تنها حدود یک سوم بختیاری‌ها زندگی عشایری داشتند (دیگار، ۱۹۸۸) و این افراد در بخش‌های مختلف استان چهارمحال و بختیاری به‌ویژه بخش‌های غربی استان ساکن شدند. امروزه نیز این نظام کوچ‌نشینی در این مناطق وجود دارد اما در مقایسه با گذشته بسیار کمتر شده است. امروزه مرز زبانوران بختیاری بسیار فراتر از این منطقه عشایری است و بخش‌های دیگر استان در مرکز و شرق و همچنین غرب استان اصفهان را نیز شامل می‌شود. طبق شواهد تاریخی، حضور گسترده بختیاری‌ها در بخش مرکزی و شرقی استان یعنی منطقه چهارمحال (لار، کیار، گندمان و میزدج) از ابتدای دوره مظفرالدین‌شاه (۱۲۳۱-۱۲۸۵ هـ.ش) به بعد برمی‌گردد (فتاحی، ۱۸ دی‌ماه ۱۳۹۸: ارتباط شخصی). این مراودات تا مناطقی از اصفهان آن دوره را نیز شامل می‌شد.

تصویر ۱: نقشه استان چهارمحال و بختیاری و تقسیمات داخلی آن
(برگرفته از ویکی‌پدیای فارسی، مدخل فهرست شهرهای استان چهارمحال و بختیاری)

تصویر شماره ۱ نقشه آخرین تقسیم‌بندی جغرافیای سیاسی از استان را در زمان انجام این تحقیق نشان می‌دهد.

۴- روش‌شناسی پژوهش آزران در استان چهارمحال و بختیاری

در این بخش به روش‌شناسی آزران در استان چهارمحال و بختیاری پرداخته می‌شود. این زیربخش به ترتیب به تیم اطلس در استان، بکارگیری منابع موجود و شیوه انجام کار میدانی در جهت جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز اشاره دارد.

۴-۱- تیم اطلس در استان چهارمحال و بختیاری

افراد مختلفی در بخش‌های گوناگون پروژه اطلس زبانی استان یاری‌رسان بوده‌اند. نام، وابستگی دانشگاهی و نقش(های) هر یک از این افراد در این بخش از برنامه تحقیقاتی آذیران در زیر آمده است. همکاری تیم استان چهارمحال و بختیاری عبارتند از:

- اریک آنونی، دانشگاه کارلتون - مدیر پروژه، ویراستار، ساخت نقشه، تحلیل داده‌های زبانی، یکدست‌سازی داده‌ها

- مرتضی طاهری اردلی، دانشگاه شهرکرد - دستیار ویراستار، جمع‌آوری و تحلیل داده‌های زبانی، ساخت نقشه

- آدام استون^۲، دانشگاه کارلتون - ساخت نقشه، تحلیل داده‌های زبانی

- فریز تیلور^۳، دانشگاه کارلتون / مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری - کمک‌محقق پروژه

- ایموس هیز^۴، مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری - طراحی اطلس، متخصص اطلاعات جغرافیایی

- ژان پی‌یر فیژه^۵، مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری - برنامه‌نویسی اطلس

- رابرت ایکل^۶، دانشگاه کارلتون / مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری - طراحی اطلس، ساخت نقشه

- لائورا سالیزبری^۷، دانشگاه کارلتون / مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری - ساخت نقشه

- مهناز طالبی دستنابی، دانشگاه الزهرا (فارغ‌التحصیل) - جمع‌آوری داده‌های زبانی، ساخت نقشه

- پیمان پیش‌یار دهکردی، دانشگاه علامه طباطبایی (فارغ‌التحصیل) - جمع‌آوری داده‌های زبانی

- مریم امانی بابادی، دانشگاه پیام‌نور - کتابنامه، ساخت نقشه

- فاطمه شاه‌وردی شهرکی، دانشگاه تربیت مدرس - جمع‌آوری داده‌های زبانی

- الهام حسن‌پور هفشجانی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد خوراسگان) - جمع‌آوری داده‌های زبانی

- رضا رضوانی بروجنی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد خمین) - جمع‌آوری داده‌های زبانی

۴-۲- بکارگیری منابع موجود

در ابتدا سعی شد منابع موجود و در دسترس در راستای مشخص کردن پراکندگی زبانی بکار گرفته شود. نخستین منبع، ساخت نقشه پس‌زمینه استان و ترسیم مرزهای استان چهارمحال و بختیاری نسبت به استان‌های همجوار به منظور نمایش پراکندگی زبانی است. این نقشه که به صورت برجسته و به رنگ خاکستری طراحی

1. <http://iranatlas.net/module/atlasteam>

2. Adam Stone

3. Fraser Taylor

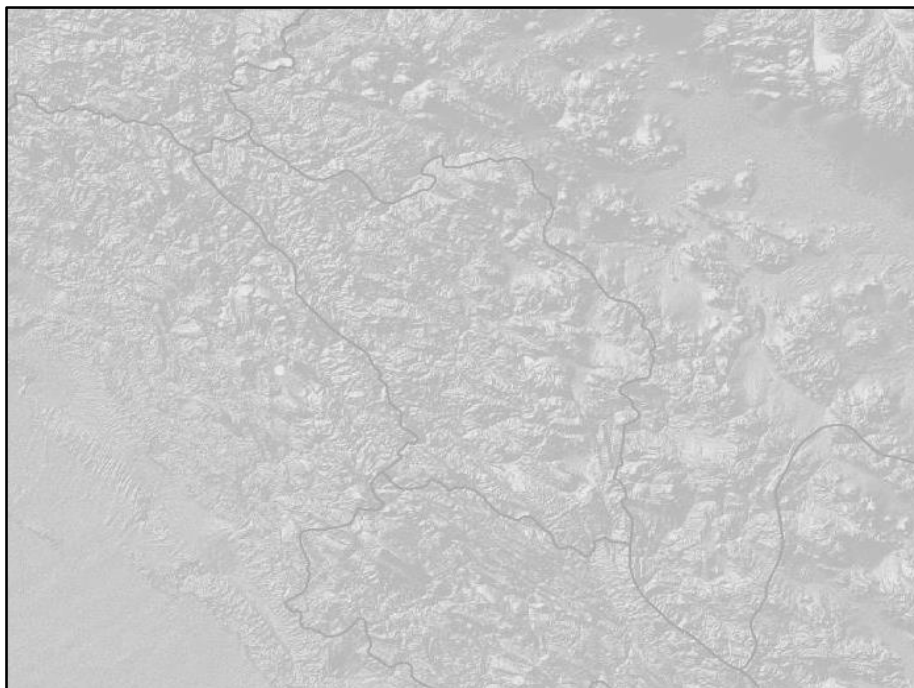
4. Amos Hayes

5. Jean-Pierre Fiset

6. Robert Oikle

7. Laura Salisbury

شده است (تصویر ۲) محصول تلاش رابرت اُیکل در مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری در دانشگاه کارلتون است.

تصویر ۲: نقشهٔ پس‌زمینهٔ برجستهٔ استان چهارمحال و بختیاری

(طراحی نقشه توسط رابرت اُیکل، مرکز تحقیقات ژئوماتیک و نقشه‌نگاری، دانشگاه کارلتون. منبع: www.iranatlas.net)

از دیگر منابع که مورد استفاده قرار گرفت، روزآمدترین اطلاعات پیرامون اسامی آبادی‌ها، جمعیت هر یک و تفکیک آنها در تقسیمات استانی است که از طریق وبگاه مرکز آمار ایران^۱ به دست آمد. اما بدلیل در دسترس نبودن مختصات آبادی‌های استان بر روی فایل اکسل، برای مکان‌یابی آبادی‌ها بر روی نقشهٔ اطلس، در ابتدا به دانش بومی محقق و سپس جهت مشخص کردن مکان دقیق برخی از آبادی‌ها که برای محقق ناآشنا بود از بانک نقشه‌های روستایی (روستانت^۲) متعلق به شبکهٔ روستایی ایران استفاده شد^۳. این منبع، نقش بسیار مهمی در یافتن مکان دقیق آبادی‌ها ایفا کرد. این بانک نقشه‌ها، به تفکیک دهستان، جایگاه هر آبادی را در قالب

1. www.amar.org.ir

2. www.map.roostanet.com

۳. از دیگر منابع در دسترس، پایگاه ملی نام‌های جغرافیایی کشور (<http://gndb.ncc.org.ir>) است که متعلق به سازمان نقشه‌برداری کشوری است.

فایل پی‌دی‌اف مشخص کرده است. برای نمونه، تصویر زیر بخشی از دهستان دیناران در بخش مرکزی شهرستان اردل را به نمایش می‌گذارد.

تصویر ۳: تصویر بخشی از نقشه دهستان دیناران در روستات، بخش مرکزی شهرستان اردل (برگرفته از www.map.roostanet.com).

اما بعد از مشخص کردن مکان دقیق هر یک از آبادی‌ها، برای وارد کردن این نقطه بر روی نقشه، بدلیل در دسترس نبودن مختصات دقیق آنها، به‌طور دستی اعضای تیم اطلس صدها ساعت صرف این بخش یعنی نقطه‌گذاری شد. تصویر نقشه به همراه نقطه‌گذاری‌ها در ادامه مورد بحث قرار گرفته است. از دیگر اطلاعات موجود می‌توان به منابع و پیشینه تحقیقاتی اشاره کرد که در زیران تحت عنوان کتابنامه از آن یاد می‌شود. این منابع شامل تلاش محققانی است که پیش از این بر روی مباحث گویشی استان تحقیق کرده‌اند. این بخش توسط خانم مریم امانی بابادی و نویسنده مقاله حاضر تهیه شده است اما اطلاعات جمع‌آوری شده بر روی وبگاه هنوز بارگذاری نشده‌اند.

۳-۴- جمع‌آوری داده‌ها

از ابتدا یکی از اهداف در زیران دستیابی به چگونگی پراکندگی زبانی در تمامی آبادی‌هاست، از این رو همان‌طور که در بالا اشاره شد، تلاش شد به اسامی آبادی‌ها به تفکیک استان دسترسی پیدا کنیم. برای این منظور، از طریق وبگاه مرکز آمار ایران اسامی آبادی‌های استان چهارمحال و بختیاری را در قالب فایل اکسل و بر اساس آخرین آمار اتخاذ شده (۱۳۹۰) به دست آوردیم که به فارسی و در یک تقسیم‌بندی منظمی به تفکیک شهرستان، بخش، دهستان و آبادی در دسترس عموم قرار دارد. در زمان انجام این پژوهش اطلاعات مربوط به سال ۱۳۹۰ در دسترس بود و هنوز آمار سال ۱۳۹۵ عمومی نشده بود. پس از دسترسی به فایل اکسل استان، دو هدف

دنبال شد: نخست، ثبت صورت لاتین اسامی آبادی‌ها و همچنین واج‌نویسی مختصر تلفظ محلی^۱ اسامی آنها و سپس این سؤال دنبال شد که در هر یک از این آبادی‌ها چه زبان(هایی) و به چه میزانی (به‌طور تقریبی چند درصد از کل آبادی) به هر یک از این زبان(ها) به‌عنوان زبان مادری صحبت می‌شود. برای دستیابی به این هدف، نویسنده مقاله حاضر که اهل و ساکن استان چهارمحال و بختیاری است اشرافی نسبی به گونه‌های زبانی استان داشت. وی کار میدانی این مرحله را به مدت سه ماه در اسفندماه سال ۱۳۹۴ و فروردین و اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۵ پیگیری کرد و در این مسیر، به منظور صحت و دقت در ثبت داده‌ها، علاوه بر دانش خود سعی کرده است به دانش اهالی بومی هر یک از شهرستان‌های نه‌گانه استان نیز دسترسی پیدا کند.^۲ سپس، طی جلسات گوناگون داده‌های به‌دست آمده را با ویراستار اطلس، اریک آنونی، مورد بررسی دقیق قرار داده است. از آنجایی که مراجعه آبادی به آبادی (۸۴۰ نقطه) در استان به لحاظ امکانات موجود غیرممکن بود، مجموعه‌ای از افراد در دسترس، مورد مشورت و پرسش قرار گرفتند که اشراف بسیار مناسبی به آبادی‌های هر دهستان، بخش یا شهرستان داشتند. افرادی که بدین منظور با ما در این بخش از پروژه همکاری کردند، عبارت بودند از:

- آن دسته از کارمندان دولتی که با روستاها و شهرهای یک شهرستان یا بخش، در تماس و تردد همیشگی بودند. برای مثال، کارمندان اداره راه و ترابری. به منظور کسب اطلاع دقیق‌تر از وضعیت پراکندگی زبانی و همچنین تلفظ محلی بخش‌هایی از روستاهای شهرستان اردل، از فردی بومی که به خاطر شرایط شغلی خود در تک‌تک روستاهای این شهرستان تردد داشت، کسب اطلاع شد.
 - افراد شاغل در استانداری و یا فرمانداری. این دست از کارمندان دولت نیز بخاطر ارتباطات نزدیک خود با بخش یا بخش‌هایی از استان، اشراف بسیار خوبی نسبت به آبادی‌ها، آخرین جابجایی‌ها و نیز تقسیمات درون استانی دارند.
 - در ابعاد جزئی‌تر و به منظور کسب اطلاع دقیق از وضعیت یک آبادی، کارمندان بخش‌داری‌ها نیز افراد مطلع در این زمینه محسوب می‌شوند که از آنها در مواردی در بخش گندمان کسب اطلاع شد.
 - معلمان و دیگر افراد آگاه نسبت به بخش یا منطقه مشخصی در استان. برای نمونه، بخش‌هایی از شهرستان لردگان و نیز منطقه بازفت در شهرستان کوهرنگ از این طریق کسب اطلاع شد.
- همچنین لازم به ذکر است که در مرحله دوم یعنی در حین جمع‌آوری داده‌های زبانی از سطح استان و با مراجعه حضوری در بخش‌های مختلف استان سعی شد دوباره اطلاعات قبلی در مورد پراکندگی زبانی و تلفظ محلی آبادی‌های منطقه مورد پرسش واقع شود تا هر چه دقیق‌تر این نکات در وبگاه اطلس ثبت و ضبط شود. از این رو اطلاعات فوق پیوسته در حال ویرایش بودند. این نکته لازم است مورد توجه قرار گیرد که اطلاعات پراکندگی زبانی، به‌صورت تقریبی است؛ یعنی، اطلاعات به‌صورت فرد به فرد مورد بررسی واقع نشده است. اما

1. local pronunciation

۲. برپایه آخرین تغییرات، هم‌اکنون استان چهارمحال و بختیاری ۱۰ شهرستان دارد. شهرستان خانمیرزا به مرکزیت آلونی دهمین شهرستان است که پیش از این از توابع شهرستان لردگان بوده است.

این نکته را می توان ذکر کرد که پژوهش حاضر جامع ترین و دقیق ترین تحقیقی است که تاکنون پیرامون پراکندگی زبانی در استان چهارمحال و بختیاری انجام شده است.

۵- ترانویسی اسامی آبادی ها

جهت ثبت صورت لاتین و واج نویسی مختصر اسامی محلی از اصول ترانویسی مشخص شده در پروژه آذربان پیروی شده است.^۱ صورت لاتین اسامی در کنار صورت فارسی آنها ثبت شده است که علاوه بر اصول واج نویسی فارسی از اصول خط فارسی نیز تبعیت می کند. اما اصول واج نویسی مختصر برپایه واج شناسی زبان مذکور تعریف شده است. برای نمونه، در زیر مواردی از این دو آمده است. همان طور که در زیر قابل مشاهده است در برخی از موارد تفاوت آشکاری بین تلفظ فارسی و تلفظ محلی آن وجود دارد.

جدول ۱: ترانویسی اسامی آبادی ها

صورت لاتین اسامی آبادی	واج نویسی اسامی محلی آبادی
Āzādegān	Barde Shāh
Chubin	Chubin
Bābā Heydar	Bā Yar
Sepidāneh	Espine
Fil Ābād	Pil Avā
Qal'eh Afghān	Ghale Afghān
Rostam Ābād	Rostemi
Sheykh Mahmud	Sheykh Mahmi
Sar Āqā Seyyed	Āqā Sehid
Ma'dan	Madan
Gāv Tut	Gov-e Ti
Bahrām Ābād	Bahrām Ābād
Shams Ābād	Shams Ābād

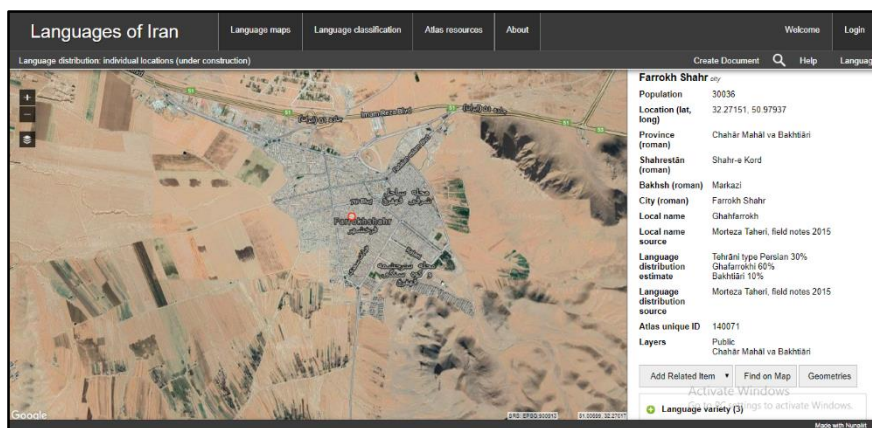
۶- بارگذاری اطلاعات پراکندگی زبانی بر روی وبگاه

پس از وارد کردن اطلاعات ترانویسی و پراکندگی زبانی در فایل اکسل مذکور، نوبت بارگذاری این اطلاعات و پیوند برقرار کردن بین اطلاعات فایل اکسل مربوط به هر آبادی با هر یک از آبادی ها بر روی نقشه برگرفته از گوگل در وبگاه آذربان است که از آن به عنوان نقطه گذاری یاد می شود.^۲ همان طور که در تصویر زیر مشاهده می شود، هدف، پیوند خوردن اطلاعات جمعیت شناختی، زبان شناختی و دیگر اطلاعات ذکر شده در فایل اکسل با مختصات آبادی در نقشه برگرفته از گوگل است. تصویر ۴ که از وبگاه اطلس گرفته شده است نقطه مربوط به شهر «فرخ شهر» را نشان می دهد. در سمت راست اطلاعات مذکور آمده است. از بالا در ابتدا صورت لاتین

۱. این اصول از آدرس زیر برآمی در دسترس است: <https://carleton.ca/iran/transcription>

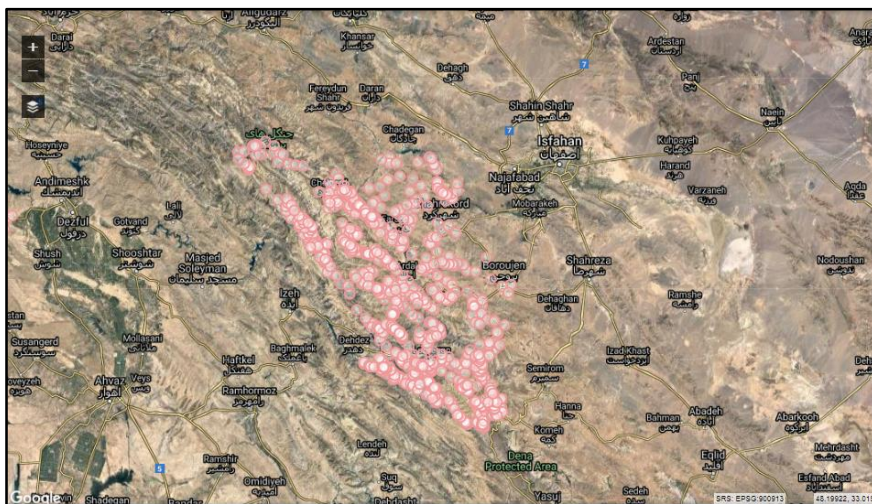
2. dot-dropping

نام شهر است. بعد از آن به ترتیب، میزان جمعیت، نام استان، شهرستان، بخش، نام شهر، ترانویسی تلفظ محلی، نام محقق بخش ترانویسی، میزان پراکندگی زبانی و همچنین نام پژوهشگر بخش پراکندگی زبانی آمده است.

تصویر ۴: نمایشی از چگونگی نشان دادن آبادی بر روی نقشه (وبگاه اطلس) و ارتباط آن با اطلاعات زبان‌شناختی و جغرافیایی در سمت راست تصویر این تصویر شهر فرخ‌شهر را نشان می‌دهد.

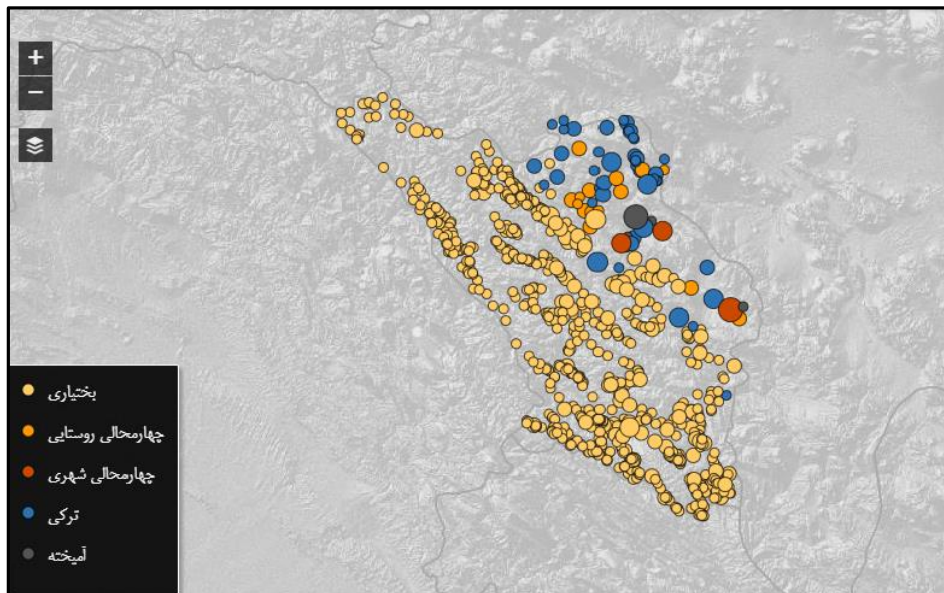
نمایش مذکور در بالا برای کلیه آبادی‌های استان در وبگاه اطلس انجام گرفته است و برای عموم در دسترس است. همچنین، این اطلاعات به زبان فارسی در اطلس نیز بارگذاری شده است. تصویر زیر نمای کلی نقطه‌گذاری‌ها را در استان نشان می‌دهد.

تصویر ۵: تصویر کلی نقطه‌گذاری در استان چهارمحال و بختیاری بر روی نقشه

۷- زبان‌های استان

پژوهش میدانی حاضر نشان داده است که استان چهارمحال و بختیاری که حدود یک درصد از مساحت کشور را تشکیل می‌دهد دو خانواده زبانی ترکی و ایرانی را در خود جای داده است. زبان‌های مورد استفاده در استان شامل بختیاری، ترکی، چهارمحالی شهری، فارسی و چهارمحالی روستایی است. نقشه نقطه‌ای تعاملی^۱ برگرفته از وبگاه آزران در زیر پراکندگی این زبان‌ها را نشان می‌دهد. با قرار گرفتن بر روی هر یک از نقاط، پراکندگی زبانی آن نقطه مورد نظر نمایش داده می‌شود. رنگ زرد که به‌طور عمده، غرب و مرکز استان را شامل می‌شود پراکندگی زبانی بختیاری است. یعنی آبادی‌های در استان که بیشترین زبانوران آن بختیاری هستند. نقاط آبی‌رنگ پراکندگی زبانی ترکی را نشان می‌دهد. نقاط قهوه‌ای‌رنگ چهارمحالی شهری و نقاط نارنجی پراکندگی چهارمحالی روستایی را نشان می‌دهد.

تصویر ۶: نقشه نقطه‌ای تعاملی پراکندگی زبانی در استان چهارمحال و بختیاری

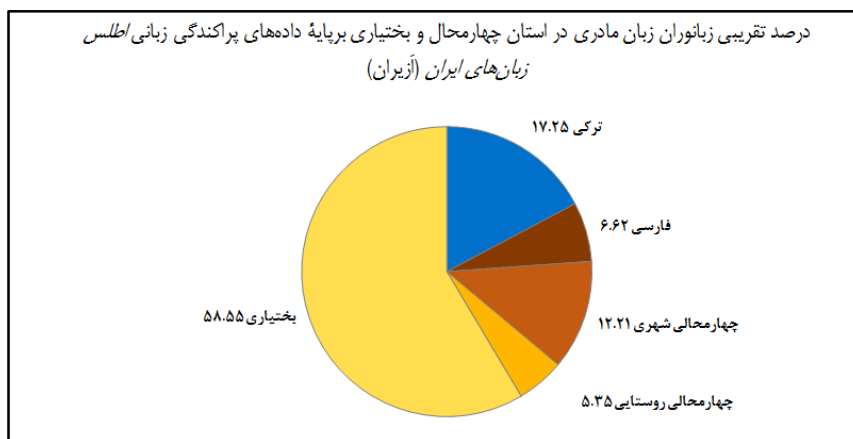
(منبع: http://iranatlas.net/module/language-distribution.chahar_mahal_va_bakhtiari)

نقاطی که به رنگ خاکستری هستند بیانگر مناطقی هستند که چندین زبان به‌عنوان زبان مادری در آنجا صحبت می‌شود. اندازه و سایز هر یک از نقاط نمایانگر میزان جمعیت هر آبادی است. آمار به‌دست آمده از درصد تقریبی زبانوران زبان مادری در استان به شرح زیر است:

1. interactive point-based

جدول ۲: تعداد و درصد تقریبی زبانوران در استان چهارمحال و بختیاری

زبان	تعداد تقریبی زبانوران (نفر)	درصد تقریبی
بختیاری	۵۲۳۰۴۱	۵۸,۵۵ درصد
ترکی	۱۵۴۱۰۹	۱۷,۲۵ درصد
چهارمحالی شهری	۱۰۹۰۸۴	۱۲,۲۱ درصد
فارسی	۵۹۱۳۶	۶,۶۲ درصد
چهارمحالی روستایی	۴۷۸۶۷	۵,۳۵ درصد

تصویر ۷: درصد تقریبی زبانوران زبان مادری در استان چهارمحال و بختیاری برپایه داده‌های پراکنندگی زبانی اطلس زبان‌های ایران (آزیران)

آنوبی (۲۰۰۳ و ۲۰۱۲) با تقسیم‌بندی پیوستار لری به لری شمالی، بختیاری و لری جنوبی جایگاه مجزایی برای هر یک از این گونه‌ها در نظر گرفته است. نکته حائز اهمیت در اینجا پیوستاری بودن زبان لری است (که در استان مورد مطالعه، تحت عنوان بختیاری مطرح است). این پیوستار زبانی از استان لرستان آغاز و تا استان فارس در دامنه کوه‌های زاگرس ادامه دارد. در استان چهارمحال و بختیاری با حرکت به سمت جنوب استان از ویژگی‌های بختیاری کاسته می‌شود و ویژگی‌های لری جنوبی پدیدار می‌شود. اینکه این مرز در کجا قرار می‌گیرد از اهداف پژوهشی در آینده است که دنبال خواهد شد. همچنین، این نکته در مورد حرکت از غرب استان به سمت شرق استان نیز صحت دارد. یعنی با حرکت از غرب به شرق از ویژگی‌های بختیاری کاسته می‌شود و ویژگی‌های فارسی امروزی و زبان‌های فلات مرکزی ایران پدیدار می‌شود. در مورد ترکی در استان این نکته حائز اهمیت است که می‌توان حضور سه گروه از ترک‌ها را در نظر گرفت: ترک‌های قشقایی، شاهسون و سلجوقی (فتاحی، ۱۸ دی‌ماه ۱۳۹۸: ارتباط شخصی). به‌طور کلی ترکی در ۶۰ آبادی در استان به‌عنوان زبان

مادری صحبت می‌شود^۱. اما اینکه کدام یک از این گونه‌ها قشقای، شاهسون، سلجوقی و یا حتی گونه‌های دیگر ترکی است جای بررسی بیشتری دارد که در آینده نزدیک در آذربایجان در مورد آن تحقیق خواهد شد. در عین حال، هر یک از این مناطق ویژگی‌های زبانی خاص خود را دارد. تقسیم‌بندی دوگانه چهارمحالی شهری و روستایی یک فرضیه مطرح شده از طرف نویسنده مقاله است که صحت و سقم آن نیازمند مطالعات زبان‌شناختی عمیق‌تر است. این پرسش تحقیقاتی توسط نویسنده حاضر و اریک آنونبی در دست بررسی است. باید دید که آیا داده‌های زبانی از این مناطق این فرضیه را تأیید یا رد می‌کند و آیا می‌توان این تمایز زبانی را پذیرفت یا خیر. در مورد زبانی عربی و زبانوران آن تنها شاهد حضور آنها در استان، حضور عشایر عرب جرقویه استان اصفهان است (ایروانی، ۱۳۸۴: ۴۶ و ۴۷). ظاهراً بخشی از زندگی برخی از عشایر عرب جرقویه در شهرستان‌های لردگان و بروجن است (همانجا) که در تحقیق میدانی حاضر، شواهدی از حضور آنها در دسترس نیست. زبان ارمنی پیش از این در استان زبانورانی داشت. این افراد در سال ۱۳۱۳ به استان مهاجرت کردند و در ۷۰ روستا از روستاهای استان ساکن شدند و در نهایت بعد از گذشت چند دهه از این استان مهاجرت کردند و به استان‌های دیگر از جمله اصفهان مهاجرت کردند^۲ (زمانی‌پور، ۱۸ دی‌ماه ۱۳۹۸: ارتباط شخصی). این افراد در آبادی‌هایی مانند گندمان، معموره، حاجی‌آباد، قلعه ممکا، گشنیزجان، شهرک گلوگرد، بلداجی، وستگان، سیرک، نوآباد، شلمزار و برخی دیگر آبادی‌های استان ساکن شدند. اما امروزه هیچ زبانور ارمنی در استان ساکن نیست و طبق شواهد میدانی به دست آمده، آخرین زبانور ارمنی در سال ۱۳۹۴ در روستای سیرک در نزدیکی شهر هفشجان از دنیا رفته است. در آبادی‌های مذکور هنوز بقایای قبرستان ارمنی‌ها وجود دارد.

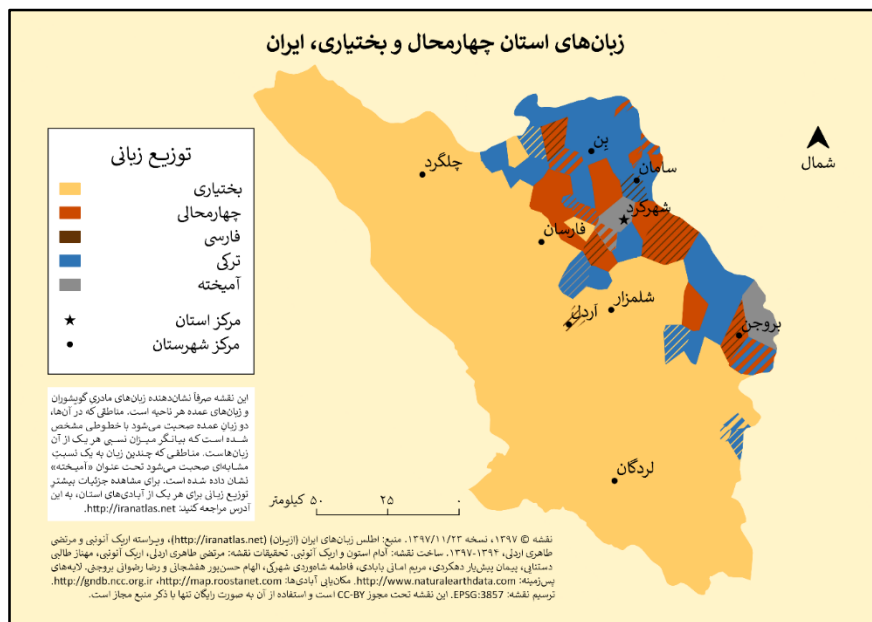
به‌طور کلی، در استان افراد دوزبانه بیشتر از افراد تک‌زبانه هستند. به بیانی دیگر، تقریباً اکثر افراد در کنار زبان محلی خود یعنی بختیاری، چهارمحالی و ترکی به زبان فارسی نیز مسلط هستند. زبان فارسی معیار از طریق رسانه، تحصیل در مدارس و فضای مجازی به زندگی افراد ورود پیدا کرده است. مشاهدات میدانی نویسنده نشان می‌دهد که اکثر والدین اصرار بر فارسی‌آموزی فرزند خود دارند و تنها مسیر ورود فرزندان خود به اجتماع و موفقیت‌های بیشتر آنها را تنها با ابزار زبان فارسی می‌دانند. این مسأله در مناطق ترک‌زبان در مقایسه با مناطق بختیاری‌زبان برجسته‌تر است. عمده فرزندان به‌ویژه در شهرهای بزرگتر تنها شاهد زبان محلی در مکالمه و گفتگوی بین پدر و مادر خود هستند و هرچه به سمت مناطق پرجمعیت‌تر نزدیک می‌شویم، نقش فارسی پررنگ‌تر می‌شود و افراد بسیاری از نسل جدید در حال سخن گفتن به زبان فارسی هستند. در این بین، هر چه به سمت مناطق غرب استان نزدیک می‌شویم زبان بختیاری همچنان نقش خود را حفظ کرده است؛ هرچند که به خاطر حضور پررنگ رسانه‌ها و آموزش در مدارس، زبان فارسی کم‌کم جای خود را در این مناطق نیز باز کرده است. طاهری اردلی (۱۳۹۴) در پژوهشی در شهر اردل از مناطق بختیاری زبان استان به این نتیجه

۱. جهت کسب اطلاع از وضعیت زبان‌های ترکی در *اطلس زبان‌های ایران* بویژه ترکی استان چهارمحال و بختیاری به مقاله زیر از آنونبی و همکاران (در دست داوری) مراجعه شود: Turkic languages in the *Atlas of the Languages of Iran* (ALI)
 ۲. فهرست تمامی این ۷۰ آبادی در دسترس نیست اما برپایه شواهد میدانی می‌توان تعدادی از آنها را برشمرد که در بالا به آنها اشاره شده است.

رسیده است که بختیاری را می‌توان به جهت نفوذ زبان فارسی در این نقطه در دسته گونه‌های بالقوه در معرض خطر در نظر قرار داد.

۸- پراکندگی زبانی و نقشه‌های چندضلعی ایستا

بعد از مشخص شدن وضعیت پراکندگی زبانی در نقشه نقطه‌ای تعاملی (تصویر ۶ در بالا)، به تولید نقشه‌های چندضلعی ایستا پرداختیم. در شکل زیر نقشه پراکندگی زبانی در استان به شیوه چندضلعی ایستا نمایش داده شده است. این نقشه، زبان(های) مادری زبانوران و زبان‌های مادری عمده ناحیه را نشان می‌دهد. مناطقی که دو زبان عمده صحبت می‌شود با خطوطی نشان داده شده‌اند که این خطوط بیانگر میزان نسبی هر یک از زبان‌هاست. مناطقی که به چندین زبان صحبت می‌شود و هیچ زبانی اکثریت زبانوران را تشکیل نمی‌دهد و یا در مکان‌هایی مانند شهرک‌های صنعتی که در آنجا زبانورانی از مناطق مختلف مشغول فعالیت‌اند به‌عنوان «آمیخته» در نظر گرفته شده و در نقشه به رنگ خاکستری نشان داده شده است.

تصویر ۸: پراکندگی زبانی در استان چهارمحال و بختیاری و مراکز شهرستان در این استان
 رنگ زرد مناطق بختیاری زبان، رنگ نارنجی تیره مناطق چهارمحالی زبان، رنگ قهوه‌ای مناطق فارسی زبان، رنگ آبی مناطق ترکی زبان و رنگ خاکستری نماینده مناطقی است که بیش از سه زبان در آنها صحبت می‌شود.

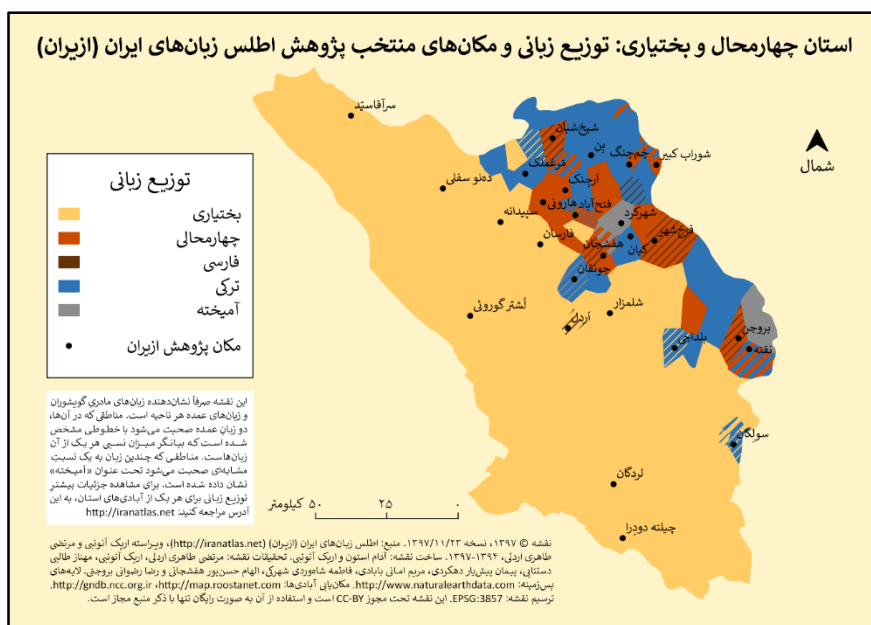
بعد از مشخص شدن وضعیت پراکندگی زبانی هر یک از این زبان‌ها در استان و ترسیم نقشه آن در دو قالب نقطه‌ای تعاملی و چندضلعی ایستا به انتخاب نقاط بهینه برای جمع‌آوری داده‌های زبانی به منظور مطالعه عمیق گونه زبانی مورد نظر پرداختیم. ملاک انتخاب نقاط، بر پایه معیارهای زیر بوده است. نخست، سعی شد بیشترین تنوع زبانی در هر استان پوشش داده شود. دوم اینکه، در مناطق دو یا چندزبانه که در آنها پدیده برخورد زبانی وجود دارد و دارای پراکندگی زبانی متوزانی از هر گونه زبانی است، سعی شد اطلاعات از هر دو یا چند گونه زبانی ثبت و ضبط شود تا نحوه تأثیر زبان‌ها بر یکدیگر مورد بررسی قرار گیرد. از این‌رو، در ابتدا از هر مرکز شهرستان از گونه اصلی داده جمع‌آوری شد و سپس از یکی از دورترین نقاط که بیشترین تفاوت زبانی را با این گونه زبانی دارد نیز داده‌های زبانی ثبت و ضبط انجام شد. اسامی مکان‌های پژوهش اطلس زبان‌های ایران در استان به شرح زیر است.

جدول ۳. مکان‌های منتخب پژوهش اطلس زبان‌های ایران (آزیران)

گونه زبانی	نام آبادی (فارسی)	نام آبادی (لاتین)
۱	بختیاری	Sar Āqā Seyyed
۲	بختیاری	Deh Now Soflā
۳	بختیاری	Sepidāneh
۴	بختیاری	Loshtar Gorui
۵	بختیاری	Fārsān
۶	بختیاری	Juneqān
۷	بختیاری	Ardal
۸	بختیاری	Shalamzār
۹	بختیاری	Boldāji
۱۰	بختیاری	Lordegān
۱۱	بختیاری	Chilteh Duderā
۱۲	چهارمحالی روستایی	Cham Chang
۱۳	چهارمحالی روستایی	Shurāb Kabir
۱۴	چهارمحالی روستایی	Sheykh Shabān
۱۵	چهارمحالی روستایی	Arjenak
۱۶	چهارمحالی روستایی	Fath Ābād
۱۷	چهارمحالی روستایی	Hārūni
۱۸	چهارمحالی شهری	Shahr-e Kord
۱۹	چهارمحالی شهری	Farrokh Shahr
۲۰	چهارمحالی شهری	Hafshejān

Borujen	بروجن	چهارمحالی شهری	۲۱
Naqneh	نقنه	چهارمحالی روستایی	۲۲
Ben	بن	ترکی	۲۳
Margh Malek	مرغملک	ترکی	۲۴
Shurāb Kabir	شوراب کبیر	ترکی	۲۵
(Shahr-e) Kiān	(شهر) کیان	ترکی	۲۶
Juncqān	جونقان	ترکی	۲۷
Boldāji	بلداجی	ترکی	۲۸
Naqneh	نقنه	ترکی	۲۹
Sulegān	سولگان	ترکی	۳۰

همچنین، تصویر زیر مکان‌های مورد مطالعه در استان را به تصویر کشده است که شامل ۲۶ نقطه است. از این ۲۶ نقطه، از ۳۰ گونه زبانی، داده‌های زبان‌شناختی با استفاده از پرسشنامه ازیران گردآوری شده است. نطاتی که بر روی نقشه مشخص شده‌اند مرکز شهرستان‌های استان هستند که بر پایه آخرین تغییرات جغرافیایی - سیاسی استان تا تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۳ است.

تصویر ۹: پراکندگی زبانی و مکان‌های منتخب پژوهش ازیران در استان چهارمحال و بختیاری

۹- بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله به وضعیت پراکندگی زبانی در استان چهارمحال و بختیاری در چارچوب *اطلس زبان‌های ایران* پرداخته شد. نتایج نشان می‌دهد که زبان‌های استان به دو خانواده زبانی ایرانی و ترکی تعلق دارند. بختیاری به‌عنوان زبان غالب بیشترین زبانور (۵۸/۵۵ درصد) را در استان دارد. در کنار بختیاری، چهارمحالی (۱۷/۵۶ درصد)، ترکی (۱۷/۲۵ درصد) و فارسی (۶/۶۲ درصد) دیگر زبان‌هایی هستند که در استان به‌عنوان زبان مادری مورد استفاده قرار می‌گیرند. چهارمحالی خود به دو گونه شهری (۱۲/۲۱ درصد) و روستایی (۵/۳۵ درصد) قابل تقسیم است. چهارمحالی شهری در شهرکرد، بروجن، هفشجان و فرخشهر صحبت می‌شود و چهارمحالی روستای در روستاهای شمال شرقی استان در آبادی‌هایی مانند هارونی، فتح‌آباد، ارجنک، چم‌چنگ، نافچ، وردنجان و غیره صحبت می‌شود. اما اینکه داده‌های زبانی مجزا بودن این دو گونه را مورد تأیید قرار می‌دهد و یا رد می‌کند نیازمند تحقیقات بیشتر است که در حال بررسی است. علاوه بر این زبان‌ها، پیش از این زبانوران ارمنی بسیاری در بخش‌های شرقی و جنوب شرقی استان سکونت داشتند. پراکندگی زبانی استان دارای پیچیدگی‌های خاص خود است و این ناشی از عوامل مختلفی از جمله مهاجرت‌ها و جابجایی‌های اجباری و تغییرات ناشی از مرزهای جغرافیایی-سیاسی استان است که اقوام مختلفی را گرد هم آورده است. مطالعه زبان‌شناختی زبان‌های استان همجوار از جمله اصفهان، لرستان و کهگیلویه و بویراحمد به یقین به شناخت ما از زبان‌های استان چهارمحال و بختیاری کمک‌های شایانی می‌کند.

سیاسگزاری

این مقاله حاصل تلاش پژوهشگران متعددی است. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از این عزیزان سیاسگزاری کنم از آن جهت که در این مسیر یاری‌رسان بوده‌اند. در ابتدا، سپاس و قدردانی خود را از اریک آنونبی از دانشگاه کارلتون کانادا اعلام می‌دارم که در مقام مدیر پروژه آذربان در تمامی بخش‌های مختلف کار در کنار نویسنده مقاله بودند و زحمات بسیاری را متقبل شدند. از لطف و محبت همیشگی ایشان بی‌نهایت ممنونم. لازم است تشکر ویژه‌ای از آدام استون، رابرت اُیکل، ایموس هیز، فریزر تیلور، ژان پیر فیزه و لائورا سالیبری از دانشگاه کارلتون کانادا داشته باشم به جهت زحمات بسیاری که در ساخت نقشه‌ها متحمل شدند. همچنین، از پیمان پیش‌بار، مهناز طالبی دستنایی، مریم امانی بابادی، فاطمه شاهوردی، ندا طاهری، الهام حسن‌پور و رضا رضوانی بروجنی بخاطر مساعدت‌هایشان تشکر و قدردانی می‌نمایم که در مراحل مختلف از جمله کار میدانی و نقطه‌گذاری یاری‌رسان بوده‌اند. از تمام افرادی که در این آبادی‌ها، کمک‌رسان بوده‌اند نیز بی‌نهایت سپاسگزارم که بدون همکاری صمیمانه آنها انجام چنین پژوهشی غیرممکن بود. از سرکار خانم مریم امانی بابادی نیز کمال سپاس را دارم که نسخه نهایی این مقاله را مطالعه و نکات ارزشمندی را در مسیر بهبود آن متذکر شدند. بی‌شک، مسئولیت تمامی بخش‌های این مقاله بر عهده نگارنده آن است.

منابع

- آتش‌آب‌پرور، حسن (۱۳۹۸)، فرهنگ و گویش *اردل* بختیاری (ریشه‌شناسی و مقایسه با زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، نمونه‌ی متن و واژه‌نامه)، تهران: انتشارات پازینه.
- امانی بآبادی، مریم (۱۳۹۲)، بررسی نمود دستوری در گویش لری بختیاری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- ایروانی، محمدرضا (۱۳۸۴)، «سنجش میزان گرایشات خانوارهای عشایری در زمینه اسکان و مشکلات موجود (بررسی موردی عشایر عرب جرقویه)»، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد خلیج، شماره ۳: ۴۳-۶۲.
- بشیرنژاد، حسن (۱۳۸۶)، «زبان‌های محلی ایران و دورنمای آینده»، مجله زبان و زبان‌شناسی، بهار و تابستان ۸۶، شماره ۵: ۱۱۵-۱۲۶.
- سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۵)، پایگاه ملی نام‌های جغرافیایی ایران، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور، قابل دسترسی در: <http://gndb.ncc.org.ir>
- ساسان‌پور، فرزانه (۱۳۹۳)، «چهارمحال و بختیاری»، دانشنامه جهان اسلام، ج ۱۲.
- طاهری، اسفندیار (۱۳۸۹)، *گویش بختیاری کوه‌رنگ*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- طاهری اردلی، مرتضی (۱۳۹۴)، «گویش بختیاری: بقا یا زوال؟ (نگاهی دیگر به کاربرد گویش بختیاری: گونه اردل)»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی میراث فرهنگی (بخش زبان و گویش رایج)، ویرایش شده توسط پونه مصطفوی، ۲۱۹-۲۳۸.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵/۱۳۹۰)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران: وزارت کشور، مرکز آمار ایران، برگرفته از: <https://www.amar.org.ir>
- طاهری اردلی، مرتضی و اریک آنونبی (۱۳۹۷)، «برخی از ویژگی‌های بارز زبان بختیاری در استان چهارمحال و بختیاری»، کتابچه الکترونیکی مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی زبان، فرهنگ و ادبیات بختیاری، ۹۹۱-۱۰۰۱. برگرفته از: <http://conference.pnu.ac.ir/ChaharMahal-bakhtiari/post.aspx?id=1312>
- طاهری اردلی، مرتضی، اریک آنونبی، ایموس هیز و همکاران (زیر چاپ)، «اطلس برخط زبان‌های ایران: طراحی، روش‌شناسی و نتایج اولیه»، مجله جستارهای زبانی.
- طاهری اردلی، مرتضی و اریک آنونبی (در دست نگارش)، «طراحی و توسعه پرسشنامه زبان‌شناختی اطلس زبان‌های ایران (آزیران)».
- علیزاده گل‌سفیدی، مصطفی (۱۳۷۱)، بررسی گویش بختیاری در منطقه مشایخ (گل‌سفیدی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران.
- عیدی، رضا (۱۳۷۵)، بررسی گویش بختیاری گونه اردل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران.
- هاشمی‌بنی، رضا (۱۳۷۹)، توصیف زبان‌شناختی گویش ترکی بن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه اصفهان، دانشکده زبان‌های خارجه.
- Anonby, E. (2012), "Update on Luri: How Many Languages?" *Journal of the Royal Asiatic Society*, 13(2), 171-197.
- Anonby, E. (2012), *Sociolinguistic status of Lori*. *Encyclopædia Iranica*. New York: Center for Iranian Studies, Columbia University. Online address: <http://www.iranicaonline.org/articles/lori-language-ii>.

- Anonby, E. (2017), “A Three-Dimensional Approach to Classification of Iran’s Languages.” Paper presented at the 1st North American Conference in Iranian Linguistics (NACIL1), Stony Brook University, New York, 28- 30 April, 2017.
- Anonby, E., Taheri-Ardali, M. & A. Hayes. (2019), “The Atlas of the Languages of Iran (ALI): A research overview”. *Iranian studies* 52. 1-2, 199-230. Online at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00210862.2019.1573135>.
- Anonby, E., Schreiber, L. & M. Taheri-Ardali. (2020), “Balanced bilingualism: Patterns of contact influence in L1 and L2 Turkic and Bakhtiari speech in Juneqan, Iran”, *Iranian Studies*, 53:3-4, 589-622.
- Anonby, E., et al. (eds.) (2015 - 2020), *Atlas of the Languages of Iran*. Ottawa: Geomatics and Cartographic Research Centre. Available at: <http://iranatlas.net>.
- Anonby, E., Mohammadirad, M. & J. Sheyholislami (2019), “Kordestan Province in the Atlas of the Languages of Iran: Research process, language distribution, and language classification”. *Advances in Kurdish linguistics*, ed. Songül Gündoğdu, Ergin Öpengin, Geoffrey Haig and Erik Anonby, 9-38. Bamberg, Germany: Otto-Friedrich-Universität Bamberg.
- Anonby, E., Taheri-Ardali, M., A. Stone. (Submitted), “Toward a picture of Chahar Mahal va Bakhtiari Province, Iran, as a linguistic area”.
- Christensen, A. (1930/1935), *Contributions à la dialectologie iranienne*. Copenhagen: Levin & Munksgaard.
- Digard, J-P. (1988), *Bakṭiārī tribe: Ethnography*. *Encyclopædia Iranica* 3(5): 553–560. New York: Center for Iranian Studies, Columbia University. <http://www.iranicaonline.org/articles/baktiari-tribe#pt1> (accessed 17 Jan 2020).
- Hayes, A., Pulsifer, P.L. & J.P. Fiset. (2014), “The Nunaliit Cybercartographic Atlas Framework.” In *Developments in the Theory and Practice of Cybercartography: Applications and Indigenous Mapping*, edited by D.R. Fraser Taylor, 129-140. Amsterdam: Elsevier.
- *Iran carto 2012 = Hourcade, B. et al* (2012), *Iran carto*. Paris and Tehran: CNRS / University of Tehran. <http://www.irancarto.cnrs.fr>.
- Izady, M. (2013), *Linguistic composition of Iran*: http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iran_Languages_lg.png.
- Mackinnon, C. (2011), *Lori Language i. Lori Dialects*. *Dialects Encyclopædia Iranica*, Ehsan Yarshater (Ed.). New York. Center for Iranian Studies, Columbia University. Available from: <http://www.iranicaonline.org/articles/lori-dialects>.
- Mann, O. (1910), *Die Mundarten der Lur Stämme im südwestlichen Persien*. Berlin: Georg Reimer.
- Schreiber, L., Taheri-Ardali, M., Haig, G. & E. Anonby. (2017a), “Contact-induced change in Irano-Turkic morphosyntax.” *Conference on Language Contact and Language Change in Western Asia*, Goethe University Frankfurt, 10-12 March.
- Schreiber, L., Taheri-Ardali, M., Haig, G. and E. Anonby. (2017b), “Language Contact as a Source of Morphosyntactic Variation in Three Varieties of Qashqay Turkic in South-West Iran.” Paper presented at the 24th *Linguistisches Internationales Promotionsprogramm (LIPP) Symposium*, Ludwig-Maximilians-Universität Munich, 21-23 June, 2017.
- Taheri-Ardali, M. et al. (2016), *Chahar Mahal va Bakhtiari Province*. In: Anonby, Erik et al. (eds.), *Atlas of the Languages of Iran*. Ottawa: Geomatics and Cartographic Research

- Centre. Available at: http://iranatlas.net/index.html?module=module.language-distribution.chahar_mahal_va_bakhtiari#.
- Taheri-Ardali, M. & E. Anonby (2017), "Language Distribution in Chahar Mahal va Bakhtiari Province of Iran", 1st International Conference on Languages, Dialects and Linguistics (ICCILDL1), Pazhoheshgaran Andishmand Institute, Ahvaz, Iran, 2-3 February, 2017.
 - TAVO 1988 = Orywal, E. (ed.) (1988), *Tübinger Atlas des Vorderen Orients, A XIII*. Wiesbaden: L. Reichert.
 - Zhukovskij, V. A. (1888), *Osobnoe znacenie glagola dāstān v persidskom razgovornom yazyke* [Special meaning of the verb dāshtan in spoken Persian]. *Zapiski Otdeleniya Imperatorskago russkago arkheologicheskago obshchestva Vostochnago 3*: 376-77.
 - Zhukovskij, V. A. (ed. S. F. Ol'denburg) (1923), *Materialy dlya izucheniya persidskikh narechij*, pt. 3: *Narechie bakhtiyarov chekharleng i kheftleng* [Materials for the study of Persian dialects, part 3: The dialect of the Čahārlang and Haftlang Bakhtiari]. Petrograd.